

Bludné kameny při překladu beletrie

— Mgr. Stanislava Špačková, Ph.D., FF MU, Brno
stanislava.spackova@mail.muni.cz

Copyright

Text přednášky a ukázky vhodných či nevhodných překladatelských řešení pocházejí z vlastního výzkumu, z knihy Olgy Krijtové *Pozvání k překladatelské praxi* (viz seznam literatury na konci prezentace) a z lektorských posudků na překlady, napsaných pro Obec překladatelů v rámci vyhlašování anticeny Skřípec. Autory posudků jsou Petr Adámek, Milan Řoutil a Vratislav Slezák - viz odkazy na konci prezentace).

Tipy a triky (webové odkazy)

[Debata českých autorů o překladu jejich knih do cizích jazyků](#)

[Šest světových překladatelů mluví o své strategii překládání](#)

[Služebníci slova – debaty Petrušky Šustrové s českými překladateli](#)

[Obec překladatelů](#)

[Databáze uměleckého překladu \(1945 -- 2000\)](#)

[Anticena Skřípec](#)

[Jak by to vypadat nemělo - Obec Březí jako Pregnant. Česko se baví tím, jak kraj přeložil svůj web](#)

[10 fajn knih, pokud překládáte nebo se na to chystáte](#)

Na úvod trošku teorie

Teorie o nepřeložitelnosti aneb je překlad vůbec možný?

Axiomy

- Text je přeložitelný vždycky.
- Patrně neexistuje překlad bez chyb nižšího řádu.

Tedy text jako celek je přeložitelný vždy, ale jeho struktury nižšího řádu (věty, sousloví, idiomy...) mohou být přeložitelné hůř nebo vůbec. Slova (lexémy) rozvíjejí svůj informační obsah až v rámci pragmatického (tematického, stylistického) efektu celého textu. Při interpretaci jednotlivých slov jsme odkázáni na širší kontext.

Teorie o nepřeložitelnosti aneb je překlad vůbec možný?

Krijtová píše, že je to jako převrácený Murphyho zákon: „Starej se o krtince, hory se už nějak protlučou“. U překladu bychom se **naopak** měli starat o hory a čas od času můžeme šlápnout i do krtince (Krijtová 2013, 24). Nezoufejme tedy nad tím, pokud jsme neobratně nebo nedostatečně adekvátně přeložili jedno slovo, idiom či jednu větu. Můžeme to **vynahradit na jiném místě**. Hlavní je, že jsme správně a v bohaté češtině přeložili celý text.

Ulpívání na jednotlivosti je podstatou neumělé formy věrného překladu, překladu otrockého, který je příznačný pro pedantské překladatele bez uměleckého nadání.

Na druhou stranu není také dobré se soustředit na příliš velké celky a zkreslovat či pozměňovat jednotlivé myšlenky.

A kdo určí, co je správně?

- Všechna překladatelská řešení jsou věcí názoru a je jen na překladateli, zda si své řešení obhájí před případnou kritikou.
- Překladatel musí u všech svých „záměrných“ chyb vědět, proč se jich dopustil, musí o nich přemýšlet a musí umět uznat, že to není ono.
- Překladatel musí především myslet na svého budoucího čtenáře, který má právo číst překlad **adekvátní s vysokým stupněm ekvivalence**.
 - Ekvivalence v teorii překladu je takový vztah mezi texty, který je dán tehdy, jestliže dva texty ve své komunikační hodnotě souhlasí, jsou identické (Bohuslav Ilek, Některé otázky pojmu ekvivalence v překladu, Slavica Pragensia, Praha 1981)

Tři typy ekvivalence

- **Formální** (co nejvěrnější překlad)
- **Dynamická** (překlad, který vyvolává „shodný“ účinek)
- **Stylistická** (kromě obsahu klade velký důraz i na expresivitu a zachování stylu výrazových prvků)

Při překladu však chceme, aby ekvivalence byla především **funkční!**

Funkční ekvivalence = dynamická + stylistická (dynamická ekvivalence: věcné texty /tj. nebeletristické/ se překládají tak, aby byla naplněna jejich komunikativní funkce; stylistická: beletristické texty se překládají tak, aby byl zachován jejich styl)

Je překladatel umělec nebo otrok?

Překladatel je jako **interpret** tvůrčího uměleckého díla sám tvůrcem díla nového, je tedy stejně jako autor původního díla **umělec**.

Levý říká, že překladatelství představuje druh reprodukčního umění a je po této stránce srovnatelné s herectvím.

Zprostředkovatel umění je tedy sám umělec, jenže vedle autora původního **bude stále „ten druhý“** (a na obálce malým písmem v tiráži) a „svému“ autorovi musí **sloužit**, nikoli mu pomáhat nebo jeho dílo vylepšovat.

Kdo je to překladatel?

Rozdíl mezi překladatelem a autorem originálu je také v tom, že spisovatel píše své dílo jen jednou (i kdyby ho tisíckrát přepisoval), zatímco překladatel(é) píše toto dílo tolikrát, kolikrát bylo přeloženo. Ruští čtenáři čtou jen jednoho Idiota, polští jedny Křižáky, angličtí jednoho Krále Leara a němečtí jednoho Fausta. Každá generace českých čtenářů však má svého Fausta, Krále Leara, svůj Zločin a trest... **Každý překladatel se musí snažit najít kompromis mezi zachováním idiolektu autora originálu a současným stavem svého jazyka.** I když jazyk Shakespeara je z dnešního pohledu již zastaralý, rozhodně bychom jej při novém překladu neměli „historizovat“, tedy překládat jazykem češtiny 16. století.

Originál nikdy nezestárne, zatímco překlad zestárne za cca 20-30 let po svém vyhotovení.

Originál stárne, zatímco překlad zastarává...

Новелла Матвеева

Кто мог бы стать Рембо? Никто из нас.
И даже сам Рембо не мог бы лично
Опять родиться, стать собой вторично
И вновь создать уж созданное раз.

А переводчик – может. Те слова,
Что раз дались, а больше не дадутся
Бодлеру – диво! – вновь на стол кладутся.
Как?! Та минутка хрупкая жива?

И хрупкостью пробила срок столетний?
Пришла опять? К другому? Не к тому?
Та муза, чей приход (всегда – последний)
Был предназначен только одному?!

Чу! Дальний звон... Сверхтайное творится:
Сейчас неповторимость – повторится.

Minimum překladače

1. Překladatel překládá pouze do rodného jazyka

Ano/ne?

Proč ano?

Proč ne?

1. Překladač překládá pouze do rodného jazyka

Proč?

- Vzpomínky na jazyk, který nás obklopoval, když jsme byli ještě v kolébce a neuměli jsme mluvit.
- Vůně slov, barva slov, nálada slov...

*Ofelie: On z lůžka **hup**, do šatů **šup**...*

- znalost českého úzu
- vyvarování se chybám
- rychlejší práce...

2. Překladatel musí číst:

- knihy původní v rodném jazyce i ve svém „profesním jazyce“
- knihy přeložené do jeho rodného jazyka (znát a sledovat překladatele svého jazyka)
- překladatel musí číst knihy dobré i špatné, u špatných zdůvodňovat chyby, hledat vlastní (a lepší) řešení, zkusit si větu převést zpět do původního jazyka a uvědomovat si u toho, kde a proč udělal překladatel chybu
- překladatel musí číst aktivně (dělat si poznámky)
- musí sledovat metatexty a jazykové koutky ([iLiteratura](#), [anticena Skřípec](#), Literární noviny, [blog Václava Cvrčka](#), [Česky a hezky](#), nyx.cz, Okoun.cz..., literární přílohy novin a časopisů a mnohé další)

3. Přečíst si hotový text minimálně 2x

Před odevzdáním si překladatel svůj hotový text po sobě přečte minimálně dvakrát bez přihlížení ke zdrojovému textu.

Vychytání chyb ve shodě, i/y, z/s, mně/mě, jí/ji, aktuální větné členění, interpunkce, nesprávné uvozovky, vliv výchozího jazyka...

4. Hledání vhodného slova

- Překladové slovníky jen pro triviální případy
- Výkladové slovníky
- Slovníky synonym
- Jazykové mutace Wikipedie (opatrně, ověřovat)
- „Vyzkoušení“ onomatopoických slov. Co udělají klíče, když spadnou na stůl?
Zeptat se na to někoho, kdo otázku nečeká a nepřemýšlí nad textem.
- Četba původní české literatury na danou tematiku (vypisování slov z „pasivní slovní zásoby“, mentální mapy)

5. Učené knihy

- Slovník spisovného jazyka českého
- Slovník neologismů
- Slovník vazeb
- Český slovník věcný a synonymický
- Tezaurus jazyka českého
- **Slovník české frazeologie a idiomatiky (Čermák)**
- Lidová čtení (Zaorálek)
- **Šmírbuch jazyka českého (Ouředník)**

Jak se dostat k
překladu beletrie

aneb

dejte mi něco
přeložit.

Kdo mě zaměstná?

Na rozdíl od překladatele odborných (podle Levého pojmových) textů, který potřebuje k výkonu svého povolání živnostenskou oprávnění, registraci na ZP a MSSZ, IČ, případně i razítko soudního tlumočnicka, překladatel beletrie nic takového nepotřebuje. Překladatel beletrie vykazuje při překládání krásné literatury příjmy „z užití nebo poskytnutí práv duševního vlastnictví včetně práv příbuzných právu autorskému“, k čemuž potřebuje pouze potvrzení o registraci. Nepotřebuje žádný doklad o vzdělání. Může se stát členem Obce překladatelů, ale není to podmínkou (obdobou takové organizace pro překladatele odborných textů je Jednota tlumočnicků a překladatelů).

Kdo mě zaměstná

Překladaři beletrie „stačí“ umět jazyk, ze kterého chce překládat, nakoupit si pár slovníků, zjistit si něco o zemi, z jejíhož jazyku bude překládat a to je vše - nic víc nepotřebuje. Takže sehnat svůj první překlad by vlastně mělo být hrozně jednoduché.

Jenže co překládat? A hlavně pro koho?

Pro koho překládat?

Pro nakladatelství!

- Ale jak přesvědčit nakladatele, že právě tato mnou objevená kniha je pro českého čtenáře naprosto nepostradatelná a bez ní přichází česká společnost o zásadní morální a kulturní hodnoty, a navíc bude perfektně prodejná, stane se z ní tak říkajíc bestseller?

Jak ho přesvědčím?

- Nejlepší jsou konexe :-) Ale co když je nemám?
- Překladatelské soutěže!!!
- Nebo napíšu jeden, druhý, třetí... padesátý, stý... **lektorský posudek (ediční návrh).**

Psaní lektorských posudků

Překladatel je především čtenář! O své knize musí vědět první-poslední, musí také vědět, jaké místo kniha zaujímá ve tvorbě autora, proč právě tato kniha je pro českého čtenáře nejlepší. Jaký je její vztah k ostatní literatuře dané doby / daného tematického okruhu. Co bylo na toto téma přeloženo z jiných jazyků? Jak to čtenáři/nakladatelé/distributoři/knihkupci přijali?

Jaké jsou přednosti tohoto konkrétního díla? Jak jej můžeme zařadit do literárního kontextu?

Překladatel by si měl neustále zaznamenávat, co četl, o čem četl, co slyšel, jaké pěkné výrazy odposlechl v tramvaji, rozeznávat a pojmenovávat si různé styly... toto vše zúročí nejen při tvorbě samotného překladu, ale také při „vnucování se“ nakladatelům.

Co překládat?

Číst, číst, číst.

Překládat pouze takovou literaturu, která je mi blízká, která mi „sedne“ (zkusit si přeložit stránku-dvě; obhroublá slova nám zní jinak v cizím jazyce než v jazyce vlastním).

Suma sumárum

Překladatel je především náruživý čtenář v mateřském jazyce (tedy v jazyce cílovém) a pilný čtenář v jazyce výchozím. A bedlivý posluchač v obou. To jsou tři radosti v jednom, až do rána. Pak ať si dovolí tu čtvrtou výsostnou radost ze zpřístupnění svého výtvoru dalším čtenářům, radost z překladu (Krijtová 2013, 19).

Kdo je kdo a co je co
v překladatelské
(a nakladatelské) praxi?

Kdo je kdo?

Osobnosti

- Autoři
- Překladaelé
 - [Databáze uměleckého překladu](#)

Služebníci, otroci, dělníci...

- Překladaelé
- Editoři
- Redaktoři
- Korektoři...

Služebníci, otroci, dělníci

- Kdo je to překladatel?
- Překladatel slouží svému autorovi, nesmí se jej snažit opravovat, vylepšovat...
- Pokud najdu ve zdrojovém beletristickém textu **faktickou** chybu a překládám-li žijícího autora, snažím se ho kontaktovat a záležitost s ním probrat (mělo by to platit i o gramatických chybách, může to být záměr).

- **Nikdy** zdrojový text neměním svévolně!

Malý přehled služebníků slova

- nakladatel
- autor
- překladatel
- sazeč
- distributor
- knihkupec

Malý přehled služebníků slova

- **nakladatel** - kdo financuje a zajišťuje vydávání knih (vyjmenujte česká nakladatelství)
- **autor** - tvůrce (uměleckého, odborného či jiného) díla
- **překladatel** - člověk překládající texty z výchozího do cílového jazyka
- **sazeč** - člověk, který pracuje v tiskárně a sází texty, v dnešní době obvykle počítačově
 - Jemný úvod do počítačové typografie
- **distributor** - kdo má na starosti prodej knihy, předmětem jeho konání je obchodní činnost (zajišťuje reklamu apod.)
- **knihkupec** - obchodník s knihami, prodavač knih

Malý přehled služebníků slova

- **editor** (!angl. editor)
- **redaktor** (!angl. editor)
- **korektor**
 - kolace

Malý přehled služebníků slova

- **editor** (!angl. editor) - editor je ten, kdo zodpovídá za celkovou podobu, obsah a formu tištěného nebo internetového média
- **redaktor** (!angl. editor) - práce redaktora spočívá zejména v obsahové, jazykové a technické přípravě různých tiskovin pro tisk
- **korektor** - má na starosti opravy gramatických, pravopisných (někdy i stylistických chyb, ale neměl by to dělat, toto má mít na starosti redaktor)
 - kolace - redakce spojená s ověřováním originálu

Malý přehled služebníků slova

Editor je tvor, který cosi aktivně, ba tvůrčím způsobem uspořádává, ne-li přímo vybírá. Třeba pořádá čísi pozůstalost či sestavuje antologii nebo sbírku oceněných prací z literární soutěže. Naproti tomu **redaktor** jest jazykově zdatný sekerník, kterého si nakladatel najímá k přitesání výchozího textu do podoby předložitelné veřejnosti. Zatímco redaktor se věnuje věcem vznešeným, jako je styl, výběr lexikálního materiálu, aktuální členění větné či věcná správnost, jeho ještě dvakrát hůře placený kolega **korektor**, pravý to proletář naší branže, si všímá literních chyb zvaných též překlepy (ačkoli do klávesnic počítačů se už tolik neklepe jako do psacích strojů), morfologie a pravopisu. Editor pořádá; redaktor rediguje (z latiny, ačkoli se nabízí neodolatelná vybájená etymologie anglická, kde dig = kopati a redig = překopávati); korektor koriguje. A létači létají. Zvláštní variantou redakce, používanou jen u překladů, je takzvaná **kolace**, jejíž podstatou je, že redaktor se poctivě u každé věty dívá do originálu. Přirozeně, když redigujete po dobrém překladateli, nebudete si v originálu ověřovat věty typu „Dobrý den, řekl.“ Jsou ale i tací kulíšci, po kterých se musíte podívat i na větu „Vidím,“ načež zjistíte, že v originále je „I see“, tedy „Chápu.“ Což nechápu.

Převzato z: <http://interkom.vecnost.cz/2001/20010455.htm>

Malý přehled služebníků slova

Rozdělení činností redaktora a korektora bývalo základem slušné textové úrovně - a fakt, že obě profese poněkud splývají, je zase nyní základem neslušné textové úrovně. Jedná se totiž o nesmírně odlišné způsoby čtení textu. Redaktor je ve své povznesenosti s to přehlédnout do očí bijící chybu vyvedenou titulkovým písmem, pak ale přijde korektor a je dobře. Korektury nám vymírají a se směsí ekonomické rozvahy a terminologické vratkosti se práce korektora suše za jedny prachy požaduje po redaktorech, což je škoda; na knize to bývá poznat. Mimochodem: zatímco mnoho intelektuálně založených kolegů se děsí vize e-knih a digitálního tisku, já k nim vzhlížím s jiskrou v oku. Představa, že po sobě najdu v překladu chybu a v době, kdy už bude půl nákladu (to slovo ostatně bude ztrácet význam) venku, ji klepnutím na pár kláves ještě opravím, mě přímo rozněžňuje.

Převzato z: <http://interkom.vecnost.cz/2001/20010455.htm>

Malé knižní pojmosloví

Začněme samotným fyzickým předmětem našeho zájmu, totiž **knihou**. Ta je uzavřena, jde-li o **paperback** čili **brož**, v **obálce**, a jde-li o **hardback** čili knihu **vázanou**, ve **vazbě** neboli **deskách**. SF je říší paperbacku, vázaných knih je méně a ještě méně pak mívají navlečen kus papíru, který se zove **přebal**. (V zaostalých podhorských regionech též žaketka.) Tento se desek drží pomocí instituce zvané **záložky**. Obálka se člení na první (přední), druhou, třetí, čtvrtou (zadní) stranu obálky a hřbet, přičemž druhá a třetí jsou to bílé uvnitř, kdežto první a čtvrtá to potištěné navenek. Vazba má přední a zadní stranu a hřbet; měla by i druhou a třetí stranu, jenže tu jí ve vazárně polepí předsádkami. Zdá se to být elementárním, ale řada lidí říká místo přebalu obálka, místo obálky desky, ba dokonce vystrkují zpotvořené hlavičky i takové hybridy, jako je „přebálka“. Kromě toho někteří žijí v bludu, že obálka a vazba paperbacku mají jen dvě strany, totiž přední a zadní.

Malé knižní pojmosloví

Uvnitř se nachází potištěný papír. Vlastně občas i nepotištěná stránka, které se říká vakát. Potištěné stránky jsou opatřeny paginací, to jest čísla stran. Na okrajích občas najdeme i opakující se jméno autora a titul knihy (většinou to první na sudých čili levých stranách a to druhé na těch lichých čili pravých), čemuž se říká živé záhlaví (jiné potvornosti už nechci slyšet). Účelu neznámého, zřejmě jen typograficky tradičního, je patitul: to je, když před titulem, stránkou s velkým jménem autora i názvem knihy, najdete název knihy ještě jednou, samotný a menším písmem. V této souvislosti je dobře se zmínit ještě o dvou zvykových záležitostech: totiž že **obsah** se umísťuje v českých vydáních dozadu a vzadu bývá též **tiráž**, to jest souhrn identifikačních údajů o knize. Toto umístění se brávalo jako znak dobrého nakladatelského vkusu a přitakání tradici, ale dnes ustupuje - a já, ač skřípaje konzervativně zuby, musím uznat, že onen zvyk nebyl podložen žádnou logikou.

Malé knižní pojmosloví

O to úporněji se pokusím obránit jiný zvyk, totiž ten, že u českých knih běží nápis na hřbetu při pohledu na první stranu obálky zdola nahoru, ačkoli u anglických naopak. Ten totiž není rozmarem, leč má svou logiku pro vzhled a uspořádání knih v policích. S obálkou se pojí termín ilustrace na spadávku: tak označujeme obrázky na většině paperbacků, které volně mizejí z ořezu obálky ven nedrženy tam žádnými linkami, rámečky ani jinými typografickými špumpnáklemi. Vlastností ilustrace na spadávku bývá to, že přelézá přes hřbet i na celou plochu zadní strany obálky. Následkem čehož bývá text na ní nečitelný kvůli záplavám barev a ornamentů. Ne že by to někdy moc vadilo, protože tyto texty bývají hloupé a smrdí sebechválou.

Malé knižní pojmosloví

V anglosaských zemích vládne instituce takzvané praise, což vhodněji a skromněji převádíme jako ohlasy, nikoli rovnou chvála. Tak třeba vezměme horor: Koontz pochválí knihu Wilsonovi, Wilson Lansdaleovi, Lansdale McCammonovi, McCammon Koonztovi... Nebo některému z nich pochválí knihu King, ovšem nikdo nemůže a nemusí chválit knihy Kingovi, protože King je king. U nás se to moc neujalo, protože jsme chudí. Jednoduše to nefunguje tak, že by autor A svou chválou pro autora B přiměl šiky svých čtenářů, aby si koupily i B-ovy knihy, takže nakladatelovy zisky dosáhnou nebývalé výše. Proto nás ono zacyklené marketingové podkuřování neobtěžuje. **Nelehká životní pouť knižní publikace je provázena řadou doprovodných textů.** Na knize samotné se vyskytují dva: **texty na záložkách** (jsou-li) a již zmíněné **texty na zadní straně**. U těch na záložkách je hlavní, že by měly být: nic není nevkusnějšího než prázdné plochy nevyužitých záložek. Když už není na ně co napsat o autorovi a díle, necht' si na nich nakladatel aspoň dělá reklamu na jiné knížky.

Metatexty aneb texty o textech

- Anotace
- Lektorský posudek
- Recenze

Anotace

Anotací nazýváme krátký článek o knize, kde se **uvádějí základní údaje, dílo se charakterizuje žánrově, stručně se podává děj a hodnotí se (zásadně kladně) úroveň a význam díla.** Anotaci si totiž píše sám pan nakladatel nebo jím placení pisálci. Anotace se vyskytují v edičních plánech a periodikách o knižních novinkách. Typickými příklady jsou anotace, jaké nalézáme v katalozích čtenářských a knižních klubů.

Lektorský posudek

Lektorský posudek je naproti tomu materiál pro vnitřní užití. Vzniká tak, že nakladatel dá **posoudit knihu člověku, o jehož kvalifikaci k tomuto účelu je přesvědčen**. Posudek obsahuje stručné údaje o díle, nástin děje, ale hlavně posouzení **vhodnosti k vydání obecně** i pro profil dotyčného nakladatele specificky a na konci pak doporučení nebo nedoporučení. Lektorský posudek obvykle na veřejnost nepříjde, výjimečně se ale stává i to. Třeba když je nakladatel uchvácen tím, jak brilantně jste jej sesmolili, a požaduje po vás, abyste jej rozvedli v předmluvu či doslov. Pak ovšem je třeba původní posudek výrazně přepracovat, neb jest určen k novému účelu. Ještě upozornění pro začínající pisatele lektorátů: **v posudku nikdy neprozrazujte pointy**, jiné věci, které by se čtenář měl dozvědět až při čtení, a nepopouštějte moc uzdu vtipu a soukromým žertům. Nakladatelé nejsou výjimkou z lidské lenosti: váš text se potáhne s knihou jako sliz a jeho útržky si možná někde přečtete ještě po letech.

Ediční návrh

Zvláštní variantou lektorátu je ediční návrh. Zatímco iniciátorem lektorátu bývá nakladatel nebo redaktor, u edičního návrhu někdo zvenčí (často sám překladatel) navrhuje nakladatelství, aby vydalo jím milované a jemu dobře známé dílo.

Recenze

Recenze je kritická reakce na knihu, která vyjde v tisku. Proto by se neměla nechat infikovat charakteristikami anotace a lektorátu: vídáme až příliš recenzí, které sáhodlouze líčí děj, ale neřeknou o knize nic chytrého, znalého ani citlivého, a takových, kde jejich autor místo hodnocení mudrlantsky radí nakladateli/autorovi, že a co by měl vydat/napsat úplně jiného.

Kritika překladu

Ze tří požadavků na překlad, což je

- pochopení předlohy
- interpretace předlohy
- stylizace předlohy (více Levý, Umění překladu)

je kritiky nejhůře tolerováno nepochopení předlohy, neboť se jedná o školskou a naprosto zbytečnou chybu.

Píšeme-li sami kritiku, musíme zvažovat, proč se překladatel domnělých chyb dopustil a nebyl-li to záměr. Jsou to opravdu chyby? Nekompenzoval např. nedostatečně přeložený idiom či stylistický výrazový prvek na jiném místě?

To, že já bych přeložil(a) danou pasáž jinak ještě neznamená, že je to špatně.

Kritika překladu

Anticena Skřípec

Překladatelská anticena Skřípec si klade za cíl upozorňovat na zvláště velké nedostatky v jazykové realizaci vydaných překladů, a to v oblasti krásné literatury i literatury faktu.

Anticena Skřípec se každoročně udílí překladovému dílu, které výrazně porušilo požadavky kladené na překlad z cizího jazyka do češtiny. Jednotlivá díla, kandidující na anticenu, shromažďuje a hodnotí nezávislá porota. Její konečný verdikt schvaluje výbor Obce překladatelů.

Anticena je určena především překladům, jejichž autoři nebyli schopni přetlumočit cizojazyčný text věcně a významově správně, bezdůvodně opustili umělecké sdělení předlohy a spíše než překladu se dopouštějí interpretace (aniž by uvedli, že se jedná o volnou adaptaci), při překladu nadužívají výpůjček z překladů předešlých, nedokázali přetlumočit estetické sdělení uměleckého textu, zřetelně k překladu využili překlad výchozího textu do jiných jazyků.

Základní překladatelské postupy

(Dagmar Knittlová,
Překlad a překládání,
s. 19-20)

Základní překladatelské postupy

Překladatelský proces používá různých metod, cest, postupů i různých pojmenování těchto metod, i když v podstatě všechny směřují k řešení stejného problému. Pro tyto rozmanité překladatelské operace dřívější teoretikové překlada jako Fjodorov, Levý, Catford aj. nepoužívali vždy přesných rozlišujících termínů a nazývali je většinou obecně změnami nebo postupy. Současní lingvisté, kteří se třeba jen okrajově zabývali překladatelskou problematikou (Poldauf, Bareš aj.), vycházeli z valné části, i když s jistými úpravami a kritikou, z ne již nejnovějšího srovnání stylistiky francouzské a anglické od kanadských autorů Vinaye a Darbelneta.

Používali

zejména jejich sedmi základních postupů, jimiž se řeší nedostatek přímého ekvivalentu v CJ. Těchto sedm základních postupů od nejjednoduššího po nejsložitější zahrnuje:

1. **transkripci** (přepis více či méně adaptovaný úzu cílového ja-zyka; je však třeba brát v úvahu i transliteraci, tj. přepis jinou abecedou, při níž dochází k zvukovému zkreslení; typické je to pro přepis čínských aj. jmen, např. Mao-tse-tung se mění z jmawd-zungj na jmawtsetungj),

2. **kalk**, tj. doslovný překlad (potfiower: hmková květina),

3. substituci, tj. nahrazení jednoho jazykového prostředku jiným, ekvivalentním (např. substantiva osobním zájmenem a obráceně apod.). Substitute se podle Daneše opírá o skutečnost, že cokoli může být nakonec pojmenováno jakkoli, jde o pojmenování téhož různým způsobem. V případě užití čistého synonyma nepřibývá další informace. Jestliže přibývá informace navíc, výpověď je po-sunuta kupředu, ekvivalent má relativně vyšší stupeň komunika-tivního dynamismu. Volba ekvivalentu je motivována sémantic-kým obsahem předcházející výpovědi;

4. **transpozici**, tj. nutné gramatické změny v důsledku odlišného jazykového systému, (např. změna slovesa na substantivum), její užití poukazuje “pouze” na velmi dobré ovládnutí výchozího i cílového jazyka překladatelem;

5. **modulaci**, tj. změnu hlediska (např. elbow oj the pipe: koleno potrubí), (např. antonymický překlad, změna abstrakta na konkrétum, příčiny na důsledek, části na celek, prostoru na čas, záměna symbolu), je to zkušební kámen dobrého překladatele

6. **ekvivalenci**, což považujeme za nepříliš vhodně zvolený termín pro použití stylistických a strukturních prostředků odlišných od originálu např. v oblasti expresivity (my sweet girl: děvenka), ale i idiomů, přísloví. Nejde zde o ekvivalenci ve smyslu běžně užívaném.

7. **adaptaci**, tj. substituci situace popsané v originále jinou adekvátní situací, např. neexistuje-li v CJ ekvivalent slovní hříčky či pokud situace ve výchozí kultuře neexistuje v kultuře cílového jazyka.

Bludné kameny při překladu beletrie

1. Přílišné lpění na originálu (doslovný překlad)

a. Doslovnost (transkripce není překlad:-)

Не то пять минут, не то семь минут, не то целую вечность - так и метался в четырех стенах, ухватив себя за горло, и умолял Бога моего не обижать меня.

**Ne to pět minut, ne to sedm, déle než věčnost zmítal jsem se mezi čtyřmi stěnami*
(M-P, přel. L. Konvička)

b. Doslovnost na úrovni syntaxe (záměna kompaktní vazby vedlejší větou):

Nikoli Viděl jsem je házet po sobě sněhovými koulemi, ale Viděl jsem je, jak po sobě házejí sněhovými koulemi, nebo ještě lépe Viděl jsem je, jak se koulují.

c. formální ekvivalence místo funkční ekvivalence (doslovný překlad na úrovni lexika)

Písňe Božího narození nejsou nic jiného než *koledy* (polsky se Vánoce totiž řeknou „Boże Narodzenie“). (V. Slezák)

ukázky

Překladatel musel navíc vzplanout velkou láskou k polskému slovosledu a nabízí nám ho hojnou měrou i pro češtinu: *Na svahu tohoto, nad Prahou se tyčícího návrší, stojí od roku 1950 největší na světě sedmnáctimetrový pomník jezdce na koni.*

Český sněm rozhodl o pozvání na trůn patnáctiletého Vladislava.

Když lékař, který byl krátkozraký, pozvedl do výše očí hrudku pokládanou za jazyk, vlivem vlhkosti dechu, v ní obsažené drobečky krve změnilly barvu na růžovou nebo dokonce i červenou.

Pražští studenti nadšeně vítali z Polska přicházející, s carským režimem bojující, pětadvacetiletou dívku, Annu.

Nebojte se doslovnosti!

Je ale doslovnost vždy problém?

Když se ale vrátíme k počáteční otázce, proč by vlastně měl dnes český čtenář číst Čarounou horu, existuje na ni ještě jedna odpověď: protože román vyšel ve zbrusu novém překladu Vratislava J. Slezáka, který mu dal i nový název (původní překlad z roku 1958 měl název Kouzelný vrch). A je to jeden z těch překladů, kdy má čtenář pocit, že němčina oděná do češtiny je skvostný jazyk. Jinými slovy, bohatý literární jazyk není jen přidanou hodnotou četby, ale samostatným estetickým zážitkem. Autor překladu si bravurně pohrál se šroubovaností vět, které vyjadřují Mannův potměšilý odstup od svých často hysterických postav a dodávají celému románu nádech komičnosti i v těch nejtragičtějších okamžicích.

Hanse opouští autor někde na válečném poli, ponechaného napospas palbě a v pochybnostech, zda se konce války dožije. Česky znějí jeho slova takto: „Buď sbohem, Hansi Castorpe, prostosrdečné života dítko klopotné! (...) Dobrodružství ducha i těla, která tě pozvedla z obyčejnosti, ti dala duchem přežít to, co tělem přežiješ asi stěží.“ No uznejte, není ta němčina skvostný jazyk?

2. Aktuální větné členění

- prostudovat si *Knížka o slovosledu, Současná česká stylistika*
- **Téma, réma, tranzit** (vyjadřuje vztahy, často slovesem), **kulisa** (okolnosti)
 - V neutrálním sdělení stojí téma na začátku a réma na konci věty. Takový slovosled je bezpříznakový a označuje se jako **objektivní**.
 - Chce-li mluvčí vyjádřit důraz, je možné přesunout réma na začátek věty. Jedná se o tzv. **subjektivní** slovosled, který je v ústním projevu provázen patřičnou prozodií s umístěním intonačního centra a důrazu na réma.
- Problémy s AČV má většina začínajících překladatelů, přitom je velice snadné jej opravit, stačí si nahlas přečíst hotový překlad (zadrhávání = potenciálně problematické místo)

Ruské x české AVČ

Ruské AVČ je naštěstí velmi podobné českému, ale ruština má větší tendence k subjektivizaci slovosledu, zvláště v mluveném jazyce.

V ruštině tedy může být réma a větný přízvuk (to, co je nové) i uprostřed věty:

Вера уважает Бориса. = *Věra si Borise váží.*

Это подозрение обидело Машу. = *To podezření Mášu urazilo.*

Елена теперь в Злине живет. = *Helena teď bydlí ve Zlíně.*

3. Rozvíjejí větný člen před zákl. skladebnou dvojicí

Яна поедет в Прагу. = Jana pojede do Prahy.

Завтра Яна поедет в Прагу. = Zítرا pojede Jana do Prahy.

4. Zesilování/zeslabování textu (autorský styl)

- Někteří autoři píší záměrně suchopárně (funkční opakování sémanticky chudých výrazů), proto není potřeba vždy a za každou cenu používat širokou paletu synonym.
- Nemístný je například překlad sémanticky chudých sloves (*come, udmu* jako *přištrádovat si to, přicupítat* ap.)
- Náhrada 1:1 (pokud někde uberu, jinde přidám, ale jen jednou)

5. Nepochopení předlohy

Spočívá:

- a. v neznalosti jazyka a jeho idiomatiky
- b. v nerozpoznání metatextových odkazů (aluze)
- c. v neznalosti kulturního a historického pozadí (reálie)

Autoři do svých textů rádi vkládají citáty, aluze, kalambury, okřídlené fráze, verše jiných autorů... a neradi přímočaře prozrazují, odkud je mají (sečtělý čtenář to přeci pozná!). A tím spíše to musí poznat překladatel.

Překladatel musí velmi dobře znát **klasickou literaturu svého oboru, oblíbené filmy, písně, básně, biblická přísloví...**

Překladatel musí vše ověřovat v encyklopediích, historických knihách, mít známé mezi historiky, etnology, kulturology, sportovci... a neustále se ptát.

Při překladu ruské literatury je vhodné dobře znát ruský kulturní kontext 19. a 20. století:

нажеский корпус = vojenská gardová škola, *nikoli* pážecí institut

кадетская форма = kadetská uniforma, *nikoli* kadetská forma

духовник = zpravodník, *nikoli* duchovní

мать моего отца была в тайном постриге = byla tajně postřižena (tj. složila mnišské sliby), *nikoli* byla tajně ostříhána (sic!) (všechny příklady M. Řoutil)

odborné výrazy z oblasti pravoslaví

Termíny церковь či храм (pravoslavný chrám), костел (katolický kostel), кирха (protestantská modlitebna), скит (poustevna) se liší, proto je vhodnější užívat pro označení svatostánku v pravoslavném prostředí spíše než kostel přesnějšího názvu **chrám**.

Svévolné zacházení s teologickými, filosofickými a náboženskými pojmy mate čtenáře a předává mu nepravdivou informaci, kupř. ruské тварь označuje všechny stvořené bytosti, není tedy „výrazem pro živočicha“ (s. 62), čotki nejsou „modlitba podobná růženci“, ale modlitební pomůcka (rusky též вервица, u staroobřadců пак лестовка, s. 178) (M. Řoutil).

ukázky

AD a) (neznalost jazyka) *Ladislav se svou maminkou do Polska jezdil (kulatě zastřižený), zejména k rodině v Gdaňsku.* Nahlédnutím do originálu zjistíme, že záhadné závorky obsahují výraz „na okragło“ = kolem dokola, pořád, často. (V. Slezák)

AD b) (neznalost metatextů) Co znamená špatně přeložená věta „*Na nic se neptej manželky svého souseda*“?

AD c) (neznalost kult. pozadí) *По закону Божьему я однажды получил на экзамене единицу по двенадцатибалльной системе - **Podle zákona Božího** jsem jednou dostal při zkoušce **jedničku** ve dvanáctinovém systému* (закон Божий = pravoslavný katechismus!, получить единицу = propadnout!) (M. Řoutil)

ukázky

Jedině neznalostí polštiny i polských, českých a rakouských reálií mohla vzniknout označení **bitva pod Moháčem, bitva pod Grunwaldem**; polské pod ve spojení s místem je samozřejmě české u. (Prostě pod psa.) Praha však v překladu sluje nadvltavské hlavní město. Dále se tu setkáme s knížetem **sedmihorským** místo se **sedmihradským**, s dárkem z **Mazowsze** místo z **Mazovska**, s **druhým rozebráním Polska**, čemuž se česky odedávna říká **druhé dělení**; a dokonce Konopišťan František Ferdinand d'Este jako **arcikníže** (z polského arcyksiążę) místo **arcivévoda** si vzal pobožnůstkářskou manželku. (V. Slezák)

6. Pasiva a přechodníky

Pro češtinu nejsou **pasiva** tolik přirozená, jako pro jiné slovanské jazyky, v překladu bychom je proto měli používat s mírou. Češtině jsou vlastní **aktivní** vazby.

Nikoli tedy *tajemství je zahalováno*, je to *správně chápáno*, ale *se zahaluje*, *se chápe*, nikoli *Unie je vedena moudrými lidmi*, ale *Unii vedou moudří lidé*.

Přechodníky jsou sice velice krásné a šetří místo, ale často překlad nemístně historizují (nemusí to však být pravidlem, viz ukázka na druhé straně).

Nikoli *muž, sedě pohodlně v klubovce, četl noviny*, ale třeba *muž, uvelebený v klubovce, četl...*

ukázky

V některých případech mohou i v současných překladech přechodníky působit přirozeně:

*déle než věčnost zmítal jsem se mezi čtyřmi stěnami a **drže** se za hrdlo, prosil jsem Boha, aby mne déle neuvrhoval v takové ponížení (M-P, přel. Konvička).*

Musejí však být správně utvořeny:

Ani s citem pro mateřštinu na tom není překladatelka nejlépe. Zřejmě patří k mladší generaci, která ani netuší, že se tvarosloví přechodníků řídí nějakými pravidly, jinak by nemohla napsat „*Jagoda, uvědomujíce si*“ (koncovka –íce je vyhrazena pro množné číslo). (Petr Adámek, anticena za rok 2005)

7. Úzus

Překladatel je při své práci konfrontován se dvěma systémy norem, přičemž musí být schopen je striktně oddělovat. Jako čtenář (pasivně) vnímá normy jazyka, ze kterého překládá (a poučeně ví, co, proč a jak), při tvorbě translátu však **podléhá normám platným v cílovém jazyce**.

Tyto normy se mohou velice lišit a může se jednat o normy pravopisné: **rozdíl v psaní velkých písmen, spojovníků** ap., **psaní uvozovek** (české, francouzské, americké...) až po **zvyk překládat či nepřekládat citáty, dialogy** ap. V ruském textu je zvykem nechávat cizí reálie, citáty, dialogy ap. nepřeložené (čtenář musí číst aktivně). V českém (a např. i americkém) prostředí není na čtenáře kladena taková odpovědnost a citáty se obvykle překládají, reálie se (mnohdy nemístně) lokalizují, filmy se dabují ap.

8. Překlad expletiv (bezobsažných slov)

pak, jen, tedy, přece, prostě, jako, třeba...

Expletiva mají v textu svoji funkci, neboť dávají textu správnou intonaci, vyrovnávají rytmus sdělení, činí řeč živou a plynulou a v neposlední řadě umožňují mluvčímu se zamyslet a nadechnout, recipientovi zase dávají čas, aby mu sdělení „doklaplo“.

Průměrná živá řeč obsahuje až 50 % redundantních sdělení. Na to bychom měli (do určité míry) myslet i v beletrii, která se snaží o vytvoření dojmu živé řeči (živou řečí však nikdy být nemůže, musíme tedy najít vhodný kompromis). Naopak vyvarovat bychom se expletivům měli při psaní odborných či akademických textů.

...nalezení vhodného kompromisu

*...Nejde jen o příběhy těch, s nimiž mluvila, byť každý z nich se převyprávěn stává povídkou - ale také o **jazyk**. Lidé obvykle nemluví literárním jazykem, jenže Alexijevičová dokáže jejich vyprávění přepsat do formy, **jež zachovává autenticitu a současně se stává literaturou.***

(Respekt 42/2015 , Světlana Alexijevičová si Nobelovu cenu zaslouží jako málokdo).

9. Slůvka kontakto

hele, že, vid', není-liž pravda, poslyš, řekni...

- Nepřekládáme vůbec nebo podle úzu daného jazyka

Fatická funkce řeči - není důležité, co říkáme, ale že něco říkáme (takové dialogy či monology můžeme překládat zcela na základě této fatické funkce, nikoli na základě jejich obsahu, který tak můžeme zcela zaměnit). *Debaty o počasí v Anglii, povzdechnutí v čekárně u doktora (to je ale doba, co?...) apod.*

Pokud nechceme zachovat místní kolorit nebo idiolekt mluvící osoby, nemusíme v některých případech tyto věty vůbec překládat.

10. Jak překládat oslovení?

V každé zemi je úzus jiný a ten musíme vždy zachovávat.

Např. ruské oslovení *jménem a patronymem* odpovídá českému *pan Novák*, případně v akademickém prostředí *pan + akad. titul*, v prac. prostředí *pan + funkce* (*pan profesor, pan inženýr, pan doktor, pan ředitel...*)

Pozor na české *paní* (*pani*), které může být dehonestující (*tak kam to chcete, panínko, s tím na mě nechodte, pani*). V české úzu je žena oslovována jako *mladá paní* mnohdy až do padesátky. Nadbytek *paní* je možné nahradit slovem *prosím*: *Kam to mám postavit, paní?* = *Kam to mám postavit, prosím?*

Stejně tak nadužívání slova *pan* působí v českém kontextu rušivě: *Ano, pane. Ne, pane. Půjdete k obědu, pane?*

Český úzus velí zdvořilostní oslovení buď vynechat nebo jej nahradit titulem/profesi: pane profesore, pane řediteli ap.

11. Překlad vlastních jmen

Překlad (kalk), substituce (funkční analogie), transkripce/transliterace, kompenzace pomocí apelativ na jiném místě, transpozice a exonyma, deonymizace
Adaptovat nebo neadaptovat?

Nomen omen - transkribovat a zanechat pův. kolorit spojený se ztrátou významu? Je to jedno z řešení, kdy vlastnosti obsažené ve jméně je možné **kompenzovat** lexikálně, stylisticky, idiolektem ap.

Pro některé oblasti panují závazná pravidla: méně známá toponyma transkribujeme, obecně známá překládáme; jména panovníků a svatých transponujeme; názvy novin transplantujeme...

a. Antroponyma (jména lidských bytostí)

- Křestní jména a příjmení většinou **transkribujeme**/transliterujeme.
- U některých jmen je v beletrii vhodná **adaptace** (Юлия - Julie, Мария - Marie, někdy je však sporná: Улицкая - Ulická nebo Ulickaja?).
- Mužská příjmení **neadaptujeme** (Достоевский = Dostojevskij nikoli *Dostojevský).
- **Přechylování** je **doporučené**, ale **sporné** (Анна Каренина - Anna Karenina nebo Kareninová? Лихачёва - Lichačová nebo Lichačevová? Цветаева - Cvetajeva nebo Cvetajevová?).
- Problematické je **skloňování**, většinou připojujeme české pádové koncovky k základnímu tvaru bez sufixu (Dostojevskij - bez Dostojevského, Ulickaja - bez Ulické).

a. Antroponyma (jména lidských bytostí)

- Křestní jména bychom v překladu neměli nahrazovat vlastními variantami (Михаил = Michail, nikoli Michal), výjimkou však může být adaptace koncovky.
- Pozor si musíme dávat na transkripční přenos **derivátů** křestních jmen (Lenka = Ленка?).
- **Mluvící jména (nomen onem)** většinou převádíme pomocí **kalku** (Башмачник = Botičkyn) nebo **substituce** (Иудушка = Uřírek), někdy je však vhodnější **transkripce**, aby byl zachován ruský kolorit (П. П. Лужин = P. P. Lužin, nikoli Kalužin), díky blízkosti slovanských jazyků transkripce často zachová jak kolorit, tak sémantické pole (Родion Romanovič Raskolnikov).

a. Antroponyma (jména lidských bytostí)

- Problematický je přenos jmen, pokud do překladu vstupuje **třetí jazyk** (Вильгельм Карлович Кюхельбекер = Vilgelm Karlovič Kjuhelbeker nebo Wilhelm Küchelbecker? Мюллер = Müller nebo Miller?). Musíme zjistit co nejvíce informací - národnost nositele jména, jazyk, kterým mluví a pod.

*В каждой группе был преподаватель. Марусе достался **пан Венчислав Глинский**, беженец из Кракова.*

** Každá skupina měla učitele. Marusja dostala **pana Věňčislava Glinského**, uprchlíka z Krakova. Raději Marusja dostala **Wieńczysława Glińskiego** (bez slova pan).*

- Přivlastňovací přídavná jména jsou v čj často v podobě shodného přivlastku, v rj častěji neshodného (...*chorobu, jež vyrukla ve světoznámých **Holbenových** sbírkách* > *заболевание, возникшее во всемирно известных оранжереях **Голбена***)

a. Antroponyma (jména lidských bytostí)

- Jména monarchů a svatých **transponujeme** (*svatá Barbora* > *святая Варвара*, *nikoli Барбора* // *svatý Jiljí* > *святой Эгидий*, *nikoli Илју* či *Йилју* // *jak praví sv. Ambrož* > *как говорил святой Амбросий* // *Левий Матфей* > *Svatý Matouš*; *Житие Андрея Юродивого* > *Život Ondřeje Sařhradského*; *Житие Святителя Иоанна Милостивого* – *Život Jana Milostivého*).
- u žijících monarchů není toto pravidlo 100% dodržováno (*Charles, Prince of Wales* > *Чарльз, принц Уэльский*, *nikoli Карл*).
- Osobní jména hierarchů, církevních činitelů apod., kteří se nestali světci a nejsou známi a pod nějakým jménem zavedeni v kulturním prostředí přijímajícího jazyka jejich jména **transkribujeme** (*иеромонах Матфей* = *jeromonach Matfej*, *nikoli Matouš ani Matvěj* - !ne všichni teoretici překladu však s tímto přístupem souhlasí!).

b. Топонима

- Názvy zemí a větších měst většinou mají zavedenou podobu (**exonyma**), proto jejich převod vyhledáváme v encyklopediích, v jiném případě transkribujeme.
- Pokud se jedná o místní názvy využíváme transkripci, v případě výskytu **předmětné kategorie** (slova jako rybník, řeka, hora) převádíme pomocí **kalku/polokalku** (*Охотское море* > *Ochotské moře*, *Нáměstí svobody* > *Площадь Свободы*), ale i **transkripce** (*Marjánské Lázně* > *Марианске-Лазне*).
- Pokud vhodný překlad neexistuje, volíme substituci nebo sémantickou explikaci (*Лесопарковый переулок* – **ulice** *Lesoparkovuj pereulok*.)
- Převedené VJ musíme přizpůsobit topografickým pravidlům přijímajícího jazyka (pomlčky, velká písmena... *Český Krumlov* = *Чески-Крумлов*, *Jihomoravský kraj* = *Южно-Моравский край*).

rusky	česky
республика	republika
область	kraj (oblast)
край	kraj
район	kraj (část republiky)
	okres (část kraje)
	městský obvod/městská část, čtvrť (část města)
населённый пункт, село, деревня, поселёк, община, муниципалитет	obec (v odborné literatuře)
	město, městys, vesnice (v beletrii)
česky	rusky
kraj	край
okres	район
obec	община (населённый пункт, село, поселёк, муниципалитет)

Překlad vybraných předmětných kategorií územně-správních celků

c. Chrématonyma

- v publicistice jsou ve směru do rj často transplantována (как сообщила газета iDnes), v beletrii však méně
- v beletrii jsou nejčastěji převáděna pomocí transkripce či kalku:

*Пустяки. Если бы ты хоть немного развирался в физике, я бы растолковал тебе принцип работы моего **Карбюратора***. [*Название, данное инженером Марекком своему атомному котлу, разумеется, совершенно не соответствует его назначению, и это прискорбный результат того, что техники не знают латыни; более правильно это изобретение было назвать: **Комбуратор, Atomkettle, Carbowatt, Disgregator, Motor M., Bondymover, Hylergon, Molekularstoffzersetzungskrafttrad, E. W.** и прочее, то есть принять любое название из предлагавшихся позднее; прижилось, разумеется, самое неудачное.] (ČAPEK, Továrna na absolutno, přel. O. Malevič)*

ukázky (antroponyma)

Nevhodná? lokalizace (použití exonym):

- *Vaňka Durak = Hloupý Honza, Alice in Wonderland = Alenka v Říši divů*
- *Венедикт Ерофеев = na obálce knihy **Benedikt** (sic!) Jerofejev (překl. L. Konvička)*
- *Вы, конечно, спросите: а дальше, **Веничка**, а дальше - что ты пил? = Vy se samozřejmě zeptáte - dál, **Béd'o**, co sis dal? (Moskva Petuški zpáteční, překl. L. Konvička, s. 7)*

Opomenutí českého exonyma:

- Jen člověk v přechodném pomnutí všeobecného vzdělání může napsat „**Matěj** Evangelista“ (místo **Matouš**). (Petr Adámek v lektorském posudku na překlad knihy Tajný život Stalina, viz anticena skřípec za rok 2005)

Porušení české úzu (přechylování)

- „Hanna Arendt“ se v těchto krajích píše „Hannah Arendtová“. (V. Slezák)

ukázky (antroponyma ze třetích jazyků)

Transkripce místo původní formy při přenosu z třetího jazyka je nevhodná
„Theofil Gotie“ je správně (Theophile) „Gautier“. (V. Slezák, anticena za rok 2012)

Na závěr snad nejlepší perla. V knize je „drobná anekdota ze života skladatele Guna“. Dále se dovídáme, že „Guno měl tehdy kolem čtyřiceti let“. Teprve když si čtenář dá jméno dohromady s informací, že jde o operu Faust, dojde mu, že skladatel se ve skutečnosti jmenuje Gounod a anekdota tedy je „ze života skladatele Gounoda“ (Petr Adámek)

ukázky (toponyma)

Zvláště můžeme vydělit nepřesnosti v ruských toponymech – Teofan navštěvoval seminář v jihoruském městě Orлу (nikoliv Orlov, 3x uvedeno špatně, s. 12), město v kalužské gubernii se jmenuje Kozel'sk (nikoliv Koselsk, s. 31), nezvykle zkomolená podoba názvu Optinské poustevny (česky též Optovy, od vl. jména Opta), tj. Optyna Pustyna, má být zřejmě přepisem z ruského pojmenování Optina Pustyň – v jednom sousloví tři gramatické lapy! (M. Řoutil)

Město „Zurych“ se česky jmenuje „Curych“ (německy Zürich). (Petr Adámek)

... místo Svaté říše římské máme *Svaté římské císařství*; místo *od krále Maďarů Ludvíka Andegawenského* bychom měli číst „od uherského krále Ludvíka z Anjou“; (V. Slezák)

12. O překladu titulů (ideonym)

Ruyslinck: název někdy vypovídá víc o autorovi než o knize.

Otokar Fischer: Název literárního díla je mnohdy umělecký čin: zhuštění obsahu do důmyslného slovního spojení, šťastně volený citát, „šťastný nález, založený na básnické intuici“ a spolu na zvláštnostech toho kterého jazyka.

- Název nesmí prozrazovat obsah, musí mít snadno zapamatovatelnou formu, musí vytvářet symbolický obraz, který má být výrazný, konkrétní a jedinečný.

Různá typologie názvů knih (Hrabák - Poetika, Levý - Umění překladu)

- název popisný (čistě sdělovací) - Život Klima Samgina
- název symbolizující

O překladu titulů (ideonym)

Další typologie (Ruyslinck)

- heslový název (pouhé substantivum jako heslo ve slovníku)
 - jméno protagonisty, či jeho jméno a příjmení, přízvisko, přezdívka...
- dvojdílný titul (...neboli...)
- citátový titul
- šanonový, spisový titul

Typologie českých a ruských názvů [viz zde](#).

U překladu ideonym vždy hledáme zavedený překlad: Nejznámější dílo Machiavelliho se v češtině nejmenuje „Kníže“, nýbrž „Vladař“ (Petr Adámek)

13. Dialekty

Je velmi lákavé se blýsknout a přeložit dialekt dialektem.

Jenže lokalizace idiolektu i dialektu některým z českých nářečí působí velmi rušivě (stejně jako nemístná transpozice jmen či toponym) a navíc je velmi často nedůsledná (překladaelé dialekty obvykle neznají natolik dobře, aby byli schopni je dodržet v celém díle).

Ukázkou zdařilého překladu dialektů (či spíše idiolektů) je překlad Sorokinova románu Den Opričnika, který přeložil Libor Dvořák.

14. Lokalizace v uměleckém překladu

Lokalizace spočívá v transpozici do cílového (zde českého) prostředí : použijí české reálie, česká jména, česká přísloví, dialekty atp., je však velmi těžké zachovat důslednost.

Od takového překladu se dnes již upustilo, ve vyšší míře je lokalizace opodstatnitelná jen v dětské literatuře.

Druhou cestou je ponechat v přeloženém díle cizí kolorit se vším všudy, to však mnohdy není možné, protože přeložené dílo vždy bude **útvarem hybridním**, ve kterém se prolíná předloha a její převod do nového prostředí (zlatá středí cesta).

Неточка Незванова = Aninka Nězvanovová nebo Nětočka Nězvanovová?

Венедикт Ерофеев = Benedikt Jerofejev nebo Venědikt Jerofejev?

14.1. Krajové lokalizace

Každý mluvčí má svůj idiolekt, tj. množinu všech paradigmatických a syntaktických znaků i obsahů jim přiřazených, kterou daný jednatel ovládá. Překladatel vnímá předlohu v rozsahu svého **pasivního** idiolektu, ale tlumočí jej svým **aktivním** idiolektem.

Při překladu musíme zachovat místní kolorit originálu, ale musíme také odevzdat dílo, které by mělo působit, jako by bylo napsáno česky a zároveň pojednávalo o dané zemi. Ale právě proto, že každý máme svůj idiolekt, každý jsme odjinud, máme své vzpomínky a zkušenosti, už předlohu vnímáme každý jinak (překlad je vždy interpretace).

Mezi reálnou skutečností a její konkretizací stojí tři velké faktory:

- **autor**, který si pro popis skutečnosti vybírá určitý styl a lexikum;
- **překladatel**, jehož recepce díla je závislá na jeho životní zkušenosti a který poté svou recepci zhmotní do slov pomocí svého stylu a svého lexika;
- **čtenář**, který konkretizuje tuto nadvakrát podanou a stylizovanou verzi.

Ideálem je, aby čtenářova konkretizace popisované skutečnosti přesně odpovídala té skutečnosti, kterou popisoval autor. Jenže často neodpovídá. Proč?

Protože překladatel často nedokáže potlačit nutkání lokalizovat podle svého. Nejde jen o přenášení českých reálií do cizího prostředí nebo počešťování vlastních i místních jmen, nýbrž o celé přestylizování a užívání „svých oblíbených výrazů“ z vlastního idiolektu.

Pirog, vatrushka - koláč, buchta, netynka, hnětanko, hnětenka, metýnka, placka, šáteček... které slovo jsme slýchali v dětství a případně nám neutrální? A komu ještě přijde neutrální?

Pokrmu můžeme překládat zdvojeně, abychom zachovali kolorit i obsah (*dal si tvarohový koláč, kterému v Rusku říkají vatrushka*). **Ale je možné i ponechat nevysvětlený pojem, ať se snaží také čtenář, ať má sám radost z pochopeného výrazu, který si musel dohledat.**

ukázka nepovedené? lokalizace

- А у вас чего - только музыка?

- Почему "только музыка"? **Бефстроганов** есть, **пирожное**. Вымя...

Опять подступила тошнота.

- А херес?

- А хересу нет.

- Интересно. Вымя есть, а хересу нет!

„Máte něco kromě hudby?“

„Proč, kromě hudby? Máme **karbanátky**, **pirohy**, **vemínka**...“ /stroganov, zákusky/

Zase se mi zvedl žaludek.

„A **cheres**?“ /český čtenář nemusí pochopit, že jde o alkohol - jerez, sherry/

„Cheres není.“

„Zajímavé. Vemínko je a cheres není.“

15. Problematika synonym a stylových vrstev

V oblasti stylu literárních textů vymežeme:

- fonologická synonyma (mladý x mladej)
- morfologická synonyma (kupuji x kupuju)
- lexikální synonyma (strážník x policista x policajt x SNB/esenbák)
- ideografická synonyma, jež obsahují hodnocení (kůň x oř x herka)
- dobově determinovaná synonyma (strážník x příslušník SNB x policista). Užitím některých (zvláště moderních) výrazů překlad datujeme. A čím módnější výraz volíme, tím dříve zastará.

Více o jazykovém rozvrstvení češtiny a o tenké hranici mezi spisovným a nespisovným vyjadřováním viz **Hronek, Sgall - Čeština bez příkras.**

Synonyma můžeme vyhledávat např. v Českém slovníku věcném a synonymickém (1969).

15. 1. Obecná čeština

Pokud se rozhodneme text (mluvu určité osoby) přeložit obecnou češtinou, musíme si dát pozor na důslednost. V jazycích, ze kterých překládáme, může taková vrstva existovat v rovině lexikální, obvykle nikoli v rovině morfologické. Někdy je proto lepší se omezit i v češtině pouze na výběr slov a stylistických prostředků.

Překladaelé mají někdy tendenci vybírat expresivní výraz, kde je v originále neutrální, bezpříznakové slovo - nesmíme však svého autora opravovat, vylepšovat ani jinak znásilňovat (záměrně strohý styl je idiolektem některých autorů). Tedy větu *Na stromě seděl pták* nesmíme přeložit jako *Na bučisku seděl barevnej strnad*.

ukázky

- *Брось считать, что ты выше других... что мы мелкая сошка, а ты Каин и Манфред...*

- *Да с чего вы взяли!..*

- *А вот с того и взяли. Ты пиво сегодня пил?*

„*Přestaň si myslet, že si něco lepšího... že my sme nějaký pól a ty Kain a Manfred.*“

„*Jak jste na to tohle přišli?*“

„*Jak sme na to přišli?! Měl si neska pivo?*“

používání nevhodných hovorových výrazů („jeho přiblblé útěchy“ místo vhodnějšího a originálnějšího „дурацкие его утешения“ odpovídajícího „jeho hloupé útěchy“, s. 262) (M. Řoutil)

16. Překlad idiomatiky a frazeologie, přísloví...

Podle Otokara Fišera je překlad podobný tomu, jako bychom skladbu pro varhany hráli na housle, ale musíme ji zahrát tak, jako by ji její původce byl složil, kdyby byl na housle pomýšlel.

To platí dvojnásob o idiomech, které doslova překládat nejde, ale každý nepřeložený idiom je smutná ztráta a může vyvolat lavinu problémů, když autor originálu pomocí idiomu rozehraje hru slov a významů. Každý posun vyvolá lavinu dalších a ne vždy je snadné důsledně dodržet všechny změny.

Možným řešením je vypuštění idiomu a jeho **kompenzace** na jiném místě. Ale pozor, vždy jen 1:1!

Vhodnější může být **rozšíření výrazu**, tedy transpozice původního idiomu na český a následné uvedení doslovného překladu původního výrazu: *Přišel s křížkem po funuse, nebo - jak se v kraji říká - s hořčicí po jídle*. Výhoda je ta, že čtenáře seznámíme s místním koloritem a mentalitou (vzdělávací fce literatury), navíc můžeme pokračovat v autorově jazykové hře. Na druhou stranu je to řešení někdy trochu neobratné a nesmíme jej využívat příliš často.

Dalším řešením mohou být vysvětlivky v textu (**zelná polévka Šči**) či poznámky pod čarou, ty ale v překladu beletrie mohou působit velice rušivým dojmem.

Obsahuje-li **přirovnání** nějakou cílovému publiku pravděpodobně neznámou osobu, není dobré ji v přirovnání substituovat, ale vybrat raději zcela jiný idiom. Čtenář by totiž při substituci mohl získat dojem, že daná osoba je v původním prostředí natolik známá, že pronikla i do idiomatiky.

Např. v Nizozemí se používá idiom *mluví jak Brugman*, což znamená, že je velmi učený. Do češtiny to nemůžeme přeložit *Mluví jako Palacký*, ale třeba že *Mluví jako kniha*. Stejně tak ruské přísloví *Хватит Ваньку валять* přeložíme jako *Nedělej ze sebe šaška*.

Vhodná řešení je dobré hledat v Slovníku české frazeologie a idiomatiky (konkrétně pro tento případ první díl Přirovnání), případně v překladových frazeologických slovnících.

ukázky

*Я уважаю твою сестру. Но у нее мужской склад ума, ей безразлично все, чем живут женщины, она презирает меня, я знаю. **Нина - синий чулок.** Я не ставлю ей это в вину, уважаю ее стремления, она общественница, это хорошо, прекрасно! Но не все созданы такими.*

*„Vážím si tvé sestry, chodily jsme spolu do školy devět let. Ale ona má mužský způsob myšlení, ženské záležitosti ji nezajímají, opovrhuje mnou, já to vím. **Nina je modrá punčocha.** Nezazlívám jí to, vážím si její píle, je veřejně činná, to je dobré, ohromné! Ale každá žena k tomu není stvořena (Rybakov, Děti Arbatu, přel. Vlasta Tafelová).*

Řešení správné, ale dnes již zastaralé (i když stále je obsaženo ve frazeologickém slovníku)

Modrá punčocha

Snad málokterý termín vystřídal během poměrně krátké doby tolik významů jako právě modrá punčocha. V 17. a 18. století tak byli v Anglii nazýváni soudní úředníci, po roce 1750 se jako modré punčochy označovali příslušníci anglických literárních kruhů, kteří zapáleně bojovali proti stále rostoucí přehnané péči o zevnějšek. Nejčastěji je však pojem modrá punčocha chápán jako posměšná přezdívka pro ženy - intelektuálky. Kolem roku 1750 se totiž skupina žen soustředovala kolem anglického učenice Benjamina Stillingfleetu aby v improvizovaných diskusních večírcích řešila některé intelektuální problémy. Stillingfleet prý s oblibou nosil modré podkolenky a tak nevrlý manžel jedné ze zúčastněných žen nazýval tyto večírky setkáními Společnosti modré punčochy. Pojem se brzy rozšířil po celé Evropě a byl hojně frekventován po dlouhá léta. V dnešní době je již ale v tomto významu používán stále méně často.

17. Tabu, sprostá slova, sexuální témata

Je velmi těžké udržet stejnou sílu pepného výrazu, tj. lexikum ani neobrušovat, ani neexpresivizovat.

I v této oblasti platí, že bychom si před překladem měli přečíst původní českou literaturu z dané oblasti.

Pokud se na taková témata necítíme, nechme knihu přeložit někoho jiného!

18. Nadužívání instrumentálu

Nikoli jevílo se mi pravdou, ale je pravda.

Některé členy tohoto typu frazeologismů se jeví volnými...

19. Nadužívání genitivu u posesivních adjektiv

Pro ruštinu je typické přivlastňovat neshodným přívlastkem (машина отца), zatímco pro češtinu přívlastkem shodným (otcovo auto).

ukázka:

Zřejmě ovlivněna ruštinou nadužívá překladaatelka 2. pád v přivlastňovacím významu. Předpokládám, že ve škole slyšela o Newtonovu zákonu, nikoli o zákonu Newtona. Takových případů by se v knize našlo nepřeberně. (Petr Adámek)

20.1 Zájmena: nadužívání přivlastňovacích zájmen

Ne moje šaty se zmačkaly, ale zmačkaly se mi šaty, ne její tvář byla nehybná, ale tvář měla nehybnou, ne Moje tužka spadla pod stůl, ale tužka mi spadla pod stůl.

Dativ etický (jinak též dativ sdílnosti) - ve zdrojových jazycích jej obvykle nenajdeme, ale text krásně zčešťuje a dělá mluvu jednající postavy velmi přirozenou. Nejlépe se hodí do vět bezagentních, tj. do vět, kde není původce děje a kde je vyjádřen formální podmět: *To je vám ale krása! To vám jdu takhle jednou po ulici...*

Dejte někomu přeložit větu *Já ti pošlu kluka k babičce a on si ti mně tam zlomí nohu.*

20.2 Zájmena: přivlastňovací zájmeno svůj

V češtině se vždy přivlastňuje podmětu pomocí zájmena svůj.

Smekl jeho klobouk.

Shod'te vaše přebytečná kila.

ukázka:

Rovněž jí (překladatelce) chybí cit pro rozdíl mezi „jeho“ a „svůj“, takže píše „za mříže posadil náčelníka jeho ochranky“, „zval (si) lékaře z důvodu jeho nachlazení“ (stylistický skvost!), „Stalinova dcera milovala na Stalinovi podle jejich výpovědí...“, „Největší knihovnu měl až do spáchání sebevraždy jeho ženy ve svém domě“ (rovněž skvost) (Petr Adámek).

21. Rozvitý přívlastek před substantivem

Rozvité přívlastky dávat raději až za substantivum.

*Nedůvěřivě se dívala na **nahoru a dolů se pohybující** větevku - srovnat slovosled.*

Кроме этого, их также объединяет неуместность расположения.

*Spojuje je i **nemístnost umístění.***

Raději: *Spojuje je i to, že jsou velmi nevhodně umístěny.*

22. Záměna vidu

- Vid původního slovesa by měl být zachován
 - *Když vykřiknu, všechno spadne, bál se Frits. Lépe lekl se Frits*
 - *Kdes byl, ptala se matka při vcházení do místnosti. Lépe zeptala se matka, když vešla do místnosti.*
 - *Vysvětloval/a = vysvětlil/a, pokud jde o jednorázovou akci.*
 - *Tak je to, říká se smíchem = Tak je to, řekne se smíchem, nebo ještě lépe Tak je to, zasměje se.*

Есть стакан и есть бутерброд, чтобы не стошнило. - Mám stakan, mám obložený chleba, aby mi nebylo zle /aby se mi nenaivalo/. (M-P, s. 17, překl. Konvička)

23. Falešní přátelé překladatele (na úrovni lexika)

Náš překladatel podlehl, a tak „**bezcenne relikwie**“ jsou u něho samozřejmě **bezenné ostatky** místo **drahocenné**, nesmírně vzácné. Z kontextu se to dalo vytušit bez námahy. Královna plnila místo **povinností** jen **manželské požadavky**, ale stejně se dostala do **polských pověstí** (myšleno **románů**, což je náležitý překlad výrazu „powieść“). Předcházela tomu **manželská hostina** na krakovském Wawelu, třebaže „**konsumpcja małżeństwa**“ znamená vskutku něco docela jiného než požívání pokrmů. Na svatbě nemohl chybět ani strýc **mladé panny** („**panna młoda**“ = **nevěsta**), která byla jednou z urozených nevěst Evropy („**niewiasta**“ = **žena, dáma**). Při zmínce o Prašném mostě na Hradčanech se říká, že tam shořel v roce 1757 **další most**, originál ovšem praví, že „**most kolejny raz spłonął**“ = shořel znovu, šlo o **stejný most**. V překladatelově podání je „**książe**“ kněz místo kníže, „**imieniny**“ (= jmeniny) jsou narozeniny, „**bratanek**“ (= synovec) je jak jinak než bratranec a „**lew morski**“ mořský lev, třebaže je to **lachtan**. (Slezák)

На улицах встречались монахи **≠** Na ulicích se stále potkávali mniši, начальник края **≠** náčelník kraje, чтобы поступить в университет **≠** abych postoupil na univerzitu (M. Řoutil)

24. Překlad z typologicky příbuzného jazyka

Je mnohdy náročnější než překlad z jazyka nepříbuzného, musíme si dávat pozor především na:

- slovosled
- zájmena
- lexikum (falešní přátelé překladatele)
- nesprávné předložky: Byla pravoslavné víry podle narození (M. Řoutil)
- doslovný překlad: Přísloví „Les kácejí – třísky lítají“ zní v češtině „Když se kácí les, lítají třísky“.

POUŽITÁ A DOPORUČENÁ LITERATURA

Text přednášky vychází z následujících zdrojů:

KRIJTOVÁ, Olga. Pozvání k překladatelské praxi: kapitoly o překládání beletrie.

Praha: Karolinum, 2000. 74 s. ISBN 80-7184-215-X.

KNITTLOVÁ, Dagmar. K teorii a praxi překladu

KNITTLOVÁ, Dagmar. Překlad a překládání

KUFNEROVÁ, Z. Překládání a čeština

HRDLIČKA, M. Překladatelské miniatury

MAGINCOVÁ, Dagmar. Příručka nakladatelského redaktora. Červený Kostelec:

Pavel Mervart, 2008.

<http://eldum.phil.muni.cz/course/view.php?id=13>

<http://interkom.vecnost.cz/2001/20010455.htm>

Zdroje ukázek

Posudky na knihy vydané v rámci anticeny Skřípec, dostupné dostupné online na <http://www.obecprekladatelů.cz/cz/ceny--stipendia/anticena-skripec>

- Adámek, Petr: Lektorský posudek Překlad knihy „Tajný život Stalina“ Přeložila Anděla Kramlová Vyd. Nakladatelství Fontána, Olomouc 2005
- Řoutil, Milan: Lektorský posudek k překladu knihy Nikolaje Berďajeva Vlastní životopis (přel. Markéta Válková, redaktor Michal Altrichter, vydalo nakl. Centra Aletti Refugium Velehrad-Roma, Olomouc 2005, 439 s.)
- Slezák, Vratislav: Posudek na české vydání knihy Leszka Mazana: Polská Praha aneb Jak se z půlky stala polka.

Dále

- Řoutil, Milan: Recenze na knihu Teofan Zatvornik: Povzbuzení k duchovnímu životu, <http://www.teologicketexty.cz/casopis/2005-5/Teofan-Zatvornik-Povzbuzeni-k-duchovnimu-zivotu.html>
- Jerofejev, Venědikt: Moskva Petuški zpáteční, přel. Libor Konvička, vydalo nakl. Prométej